# ПСИХОПАТІЯ І АНТИСОЦІАЛЬНИЙ РОЗЛАД ОСОБИСТОСТІ: АНАЛІЗ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

***Пророченко І. О.**, Київський університет інтелектуальної власності та права*

**DOI:** 10.53672/ej.6.2026.05.07 Check for updates

**Анотація.** У тезах проаналізовано співвідношення понять психопатії та антисоціального розладу особистості, визначено їхні основні відмінності та значення цього розмежування для оцінювання ризику повторного насильства. Авторка показує, що антисоціальний розлад особистості (DSM-5) визначається за поведінковими діагностичними критеріями, тоді як психопатія, концептуалізована в шкалі PCL-R Р. Гейра, охоплює ширший комплекс міжособистісно-афективних, поведінкових і когнітивно-моральних характеристик. Зроблено висновок, що ототожнення цих конструктів веде до необґрунтованої стигматизації, а оцінювання ризику насильства потребує комплексного врахування особистісних і ситуаційних чинників, а не одного діагнозу чи показника.

**Ключові слова:** психопатія, антисоціальний розлад особистості, PCL-R, триархічна модель психопатії, оцінювання ризику насильства

**Постановка проблеми.** У кримінальній психології та судовій психіатрії терміни «психопатія» і «антисоціальний розлад особистості» вживаються паралельно, часто без розрізнення. На практиці таке ототожнення призводить до того, що поведінкові вияви, зумовлені ситуаційними чинниками, помилково тлумачаться як глибинні особистісні патології. Л. Аркуша, О. Цільмак та О. Чернов наголошують, що психопатичні риси не можна тлумачити як прямий чи універсальний детермінант кримінальної поведінки, оскільки вони є багатовимірним особистісним конструктом, який охоплює міжособистісно-афективні, поведінкові та когнітивно-моральні компоненти [1]. Розбіжність між конструктами має не суто теоретичний інтерес: за нею стоять різні уявлення про природу особистісної патології, різні інструменти оцінювання та різні межі компетенції фахівців.

Проблема загострюється тим, що чинні класифікації психічних розладів і дослідницька традиція описують ці явища в різних системах координат. Клінічна діагностика орієнтується на поведінкові критерії, тоді як психологічні дослідження все частіше повертаються до багатовимірної оцінки особистості, у якій афективний і міжособистісний складники відіграють самостійну роль.

**Мета.** Проаналізувати співвідношення понять психопатії та антисоціального розладу особистості, визначити їхні основні відмінності й розглянути значення цього розмежування для психологічного аналізу насильницької поведінки та оцінювання ризику повторного насильства.

**Аналіз стану опрацювання питання.** Історія розмежування цих понять сягає середини XX століття. К. Шнайдер запропонував перелік психопатичних типів, серед яких окремо вирізнялися особи, позбавлені співчуття, сорому та розкаяння. Ці риси стосувалися насамперед емоційно-вольової сфери, а не окремих вчинків.

У сучасній діагностичній практиці антисоціальний розлад особистості та психопатія розглядаються як пов’язані, але не тотожні поняття. Антисоціальний розлад у діагностичних системах фокусується на поведінкових патернах порушення норм, натомість психопатія в ширшому науковому розумінні охоплює афективно-міжособистісні дефіцити, що пояснюють специфіку мотивації та моральної регуляції [1]. Діагностичні класифікації описують розлад через

визначені критерії поведінки, тоді як концепція психопатії включає також міжособистісні та емоційні характеристики особистості [2].

К. Сахарова, досліджуючи гендерну специфіку психопатологічних механізмів, провела порівняльний аналіз понять «дисоціальний розлад особистості», «антисоціальний розлад особистості», «соціопатія» та «психопатія». Дослідниця встановила, що дисоціальний та антисоціальний розлади подібні між собою та формують комплексне розуміння людини з проявами психопатії, яка включає холодність, відсутність емпатії, схильність до насильства та агресії. Ключовою відмінністю соціопатії від психопатії визначено наявність у останньої нейробіологічної основи, тоді як соціопатія постає як «соціальна» психопатологія [3].

Р. Гейр розробив контрольний перелік психопатії PCL-R, який використовується фахівцями для структурованого оцінювання психопатичних рис. Він охоплює міжособистісні, афективні та поведінкові характеристики. Результати такого оцінювання не слід автоматично ототожнювати з клінічним діагнозом антисоціального розладу особистості [4]. Дослідження показали, що міжособистісно-афективний вимір PCL-R виявляє тісніший зв'язок із нарцисичним та гістріонним розладами, ніж із самим антисоціальним розладом особистості. Це дало підстави розглядати психопатію як самостійний психопатологічний конструкт, який не вичерпується поведінковими порушеннями.

Сучасні дослідники, зокрема К. Патрік, запропонували триархічну модель психопатії, яка включає три компоненти: сміливість (boldness), бездушність (meanness) і розгальмованість (disinhibition). Ця модель дає змогу пояснити, чому особи з високими показниками за шкалою психопатії демонструють різні профілі поведінки, і чому антисоціальний розлад особистості не є синонімом психопатії [5].

Попри значний обсяг напрацювань, питання про те, як саме співвідносяться ці конструкти в експертній практиці та які практичні наслідки має їх розмежування для психологічного аналізу насильницької поведінки, залишається недостатньо опрацьованим.

**Виклад основного матеріалу.** Розмежування психопатії та антисоціального розладу особистості простежується на рівні діагностичних критеріїв. Антисоціальний розлад особистості в DSM-5 описується як стійке нехтування правами інших, що проявляється в безвідповідальності, відсутності докорів сумління, браку співчуття та агресивності. Діагноз встановлюється після 18 років, але вимагає наявності ознак розладу поведінки в дитячому та підлітковому віці [6]. Психопатія, концептуалізована Р. Гейром у шкалі PCL-R, охоплює ширший спектр рис, серед яких поверхневий шарм, маніпулятивність, відсутність емпатії та провини, імпульсивність, паразитичний спосіб життя та антисоціальні дії.

Дослідження свідчать про неоднорідність осіб, яким діагностовано антисоціальний розлад особистості. Не всі вони демонструють виражені психопатичні риси, зокрема стійкий дефіцит емпатії, маніпулятивність і недостатність почуття провини. Водночас наявність таких рис не дає підстав автоматично ототожнювати психопатію з антисоціальним розладом особистості. Л. Аркуша, О. Цільмак та О. Чернов описують щонайменше два умовні полюси психопатичних виявів. Перший – відносно «контрольований» психопатичний стиль із вираженими міжособистісно-афективними рисами (холодність, маніпулятивність, безпринципність) за порівняно нижчої імпульсивності. Другий – «дезорганізований» профіль з високою імпульсивністю, агресивністю, схильністю до конфліктів [1]. Тому співвідношення цих понять доцільно розглядати з урахуванням критеріїв оцінювання та характеристик конкретної досліджуваної групи.

Для кримінальної психології розмежування понять має прикладне значення. Особи, які вчиняють умисні вбивства, становлять неоднорідну групу за особистісними характеристиками та мотивами поведінки. У деяких випадках насильство може бути пов'язане з імпульсивністю та

загостренням конфлікту, в інших – мати більш цілеспрямований та інструментальний характер. Дослідження засвідчують, що психопатичні риси корелюють із такими формами кримінальної поведінки, де потрібна готовність завдавати шкоди без емоційної дезорганізації [1]. Водночас психопатичні риси можуть бути одним із чинників, пов'язаних із певними формами агресивної поведінки, однак вони не дають змоги самостійно пояснити мотиви злочину або передбачити поведінку конкретної людини.

Характер насильства залежить від поєднання особистісних особливостей, ситуаційних чинників, мотивів і контексту події. Узагальнення сучасних даних засвідчує, що психопатичні вияви в середньому пов'язані з різними індикаторами небезпечності, зокрема з насильницьким рецидивом й агресією. Водночас ступінь і характер цього зв'язку залежать від популяції, методів вимірювання й контексту [1]. Тому оцінювання ризику повторного насильства потребує комплексного аналізу особистісних, ситуаційних та інших релевантних чинників.

Розмежування психопатії та антисоціального розладу особистості має практичне значення для психологічного оцінювання. Воно допомагає точніше описувати особистісні характеристики, враховувати індивідуальні чинники ризику та уникати необґрунтованих узагальнень. Ототожнення психопатії та антисоціального розладу особистості може призводити до надмірного узагальнення й стигматизації. Антисоціальний розлад особистості є діагностичною категорією, тоді як психопатія – окремий психологічний конструкт, який оцінюють за спеціальними інструментами. Жоден із цих конструктів сам по собі не дає змоги точно передбачити поведінку конкретної людини.

Окремо варто зупинитися на етичних ризиках застосування діагностичних ярликів. Психопатія як конструкт має оцінний вимір, і її використання в кримінальному провадженні може впливати на рішення суду, на ставлення до обвинуваченого та на перспективи його ресоціалізації. Під час психологічного оцінювання важливо уникати стигматизувальних ярликів і не ототожнювати окремі особистісні риси з неминучістю злочинної поведінки. Навіть наявність виражених психопатичних рис не означає автоматично зниження осудності чи наявності психічного захворювання; частіше йдеться про інший тип морального «налаштування» та емоційної реактивності, який у межах юридичної відповідальності є фактором підвищеної суспільної небезпеки, а не підставою для звільнення від відповідальності. Фахівець має враховувати межі використаних методик, обґрунтовувати висновки результатами оцінювання та діяти в межах своєї професійної компетенції.

**Висновки.**

1. Психопатія та антисоціальний розлад особистості є пов'язаними, але не тотожними поняттями. Антисоціальний розлад особистості визначається за клінічними діагностичними критеріями, тоді як психопатія охоплює комплекс міжособистісних, емоційних і поведінкових характеристик [1; 3].

2. Особи з антисоціальним розладом особистості можуть відрізнятися за вираженістю психопатичних рис. Тому оцінювання цих характеристик потребує диференційованого підходу [1; 5].

3. Психопатичні риси можуть бути пов'язані з певними формами насильницької поведінки, однак не визначають неминучість учинення злочину. Аналіз умисних убивств має враховувати особистісні, ситуаційні та інші чинники [1].

4. Розмежування психопатії та антисоціального розладу особистості важливе для психологічного оцінювання, оскільки допомагає уникати необґрунтованих узагальнень і точніше описувати індивідуальні особливості людини. Прогноз ризику повторного насильства має спиратися на комплексне оцінювання, а не на один діагноз чи показник [1; 4].

5. Перспективним напрямом подальших досліджень є перевірка валідності інструментів оцінювання психопатичних рис на українських вибірках та розроблення рекомендацій щодо їх застосування у судово-психологічній практиці.

**Список використаних джерел**

**1.** Аркуша Л., Цільмак О., Чернов О. Психопатичні риси особистості як фактор схильності до кримінальної поведінки. Юридична психологія. 2026. № 1 (38). С. 15–27. DOI: https://doi.org/10.33270/03263801.2

**2.** Настанова 00727. Антисоціальний розлад особистості. Настанови на засадах доказової медицини. Київ : МОЗ України, 2017. URL: https://guidelines.moz.gov.ua/ documents/2918 (дата звернення: 01.10.2026).

**3.** Сахарова К. О. Гендерна специфіка психопатологічних механізмів при дисоціальному та антисоціальному розладі особистості. Наукові інновації та передові технології. 2025. № 7 (47). С. 1369–1381. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7(47)-1369-1381

**4.** Hare R. D. The Hare Psychopathy Checklist–Revised. 2nd ed. Toronto : Multi-Health Systems, 2003. 128 p.

**5.** Handbook of Psychopathy / ed. by C. J. Patrick. 2nd ed. New York : The Guilford Press, 2018. 828 p.

**6.** Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders : DSM-5 / American Psychiatric Association. 5th ed. Arlington, VA : American Psychiatric Publishing, 2013. xliv, 947 p. DOI: https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596

## *Psychopathy and Antisocial Personality Disorder: An Analysis of the Relationship Between the Concepts*

*Prorochenko I. O.*

**Abstract.** The paper analyses the relationship between the concepts of psychopathy and antisocial personality disorder, identifies their main differences and the significance of this distinction for assessing the risk of repeated violence. The author shows that antisocial personality disorder (DSM-5) is defined by behavioural diagnostic criteria, whereas psychopathy, as conceptualised in R. Hare's PCL-R, encompasses a broader set of interpersonal-affective, behavioural and cognitive-moral characteristics. It is concluded that equating these constructs leads to unwarranted stigmatisation, and that assessing the risk of violence requires a comprehensive account of personal and situational factors rather than a single diagnosis or indicator.

**Keywords:** psychopathy, antisocial personality disorder, PCL-R, triarchic model of psychopathy, violence risk assessment

**Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015):** Пророченко І. О. Психопатія і антисоціальний розлад особистості: аналіз співвідношення понять. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 49–52. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.07.